

Je život (jen) můj?

Co dělá živé živým?

JAN SOKOL

Když pohádkový lupič vyskočí ze zálohy a křikne „Peníze, nebo život!“, má zřejmě na mysli – vedle mých peněz – ještě také můj, to jest jednotlivý, soukromý a osobní život, o který by mě popřípadě mohl připravit. Se stejnou samozřejmostí mluvím ovšem o svém životě i já sám: „v životě jsem nic takového neviděl“, „za celý život...“ nebo „když nejde o život, jde o hovno“. Život v tomto smyslu vždycky znamená tu víceméně souvislou řadu zkušeností, příběhů a událostí, která začala mým narozením a skončí mou smrtí – anebo spíš začala dobou, kdy jsem „bral rozum“ a začínal si něco pamatovat, a skončí, až mne tyto schopnosti zase opustí. Je to vždycky „můj“, to jest vědomý a pamatovaný život mé osoby, moje zkušenost, kterou nikomu nepředám – a je tedy opravdu „moje“.

Tak obvykle rozumíme slovu život v přirozeném světě běžné zkušenosti a každodenního... čeho? Inu ovšem, každodenního života. Takový je pohled laika a bohužel většinou i filozofa. I ten si s ním totiž vystačí, dokud nenarazí na složitější otázky. Mohu si se „svým“ životem dělat co chci? Patří jen mně samému? Mám na něj snad dokonce jakési právo, jak tvrdí ústavní dokumenty? A pokud ano, odkud se vzalo?

Z téhle samozřejmé představy „mého“ života vyrůstá i představa autonomní lidské bytosti, která podle Kanta nesmí být nikdy jen prostředkem, ale vždy musí být (také) cílem. Představa autonomní a svébytné lidské osoby, která není nikomu nic dlužná a kterou zavazuje jen to, co si sama jako povinnost uložila. Monády bez oken, která si žije svým vlastním, vnitřním životem pro sebe. Jednotlivý život a jednotlivá osoba se tak v moderním myšlení stává jakýmsi absolutnem, ne-li dokonce tím jediným. Tou poslední skutečností, kolem níž se točí všechno ostatní.

Pro úlohu absolutna se ovšem můj život příliš nehodí. Nechme pro dnešek stranou nepřijemnou okolnost, že je nás tu takových absoluten až příliš mnoho a že na sebe neustále narážíme, třeba v autobuse. Všimněme si jen dvou věcí: předně toho, že můj život na mnoha věcech závisí, a zadruhé toho, že je z povahy věci omezený, konečný. Tradiční myšlení, náboženské i filozofické, proto uvažovalo raději o lidské duši, která tato omezení nemá. Protože se však nedala dost dobře vykázat, obrátila se novověká filozofie k dobře vykazatelné zkušenosti mého vlastního vědomí a života – a jako by v něm trochu uvázla; ostatně stejně jako běžné, laické povědomí.

Konečnost a omezenost každého života vychází najevo spíš v pohledu zvenčí, a tedy také v pohledu vědy. Teprve zde se zase ukážou i širší souvislosti, na které jsme v poslední době jaksí pozapomněli – zejména to, že ani „můj život“ nespadol z nebe. Dostal jsem jej od svých rodičů, a ti zase od svých a tak dál a dál. Můj život tu tedy není tak úplně sám od sebe, ale je součástí, článkem života vůbec: rodiny a rodu, národa, lidstva a koneckonců celé živé přírody. Právě tak jej musí vidět věda. Stojí za pokus podívat se na něj z tohoto hlediska. Co je pro život vůbec charakteristické, co je mu společné, co dělá živé živým? Takovým otázkám se vědci z pochopitelných důvodů spíše vyhýbají. Možná proto, že o „životě“, resp. o živém vědí až příliš mnoho. Možná je výhodou filozofa, že toho tolik neví, a může si tedy dovolit hodně zjednodušovat.

Život a živé charakterizuje úplně odlišná, opačná strategie bytí, trvání. Starší filozofie charakterizovala podstatu (substanci) jako to, co ke své existenci nic dalšího nepotřebuje (Spinoza). Jako kdyby jejím ideálem byl žulový balvan, tvrdý, nepropustný a netečný: „Kdyby byl každý z nás z křemene, je celý národ z kvádrů.“ Přesně opačně je tomu se vším živým. Živé žije ze svého okolí, z vody, světla a energie, které čerpá ze svého prostředí. Pokud je nenajde, zahyne. Život tedy znamená závislost. Protože živé na svém okolí závisí, potřebuje se v něm nějak vyznat a zařídit. Rostliny se obracejí ke světlu, živočich si hledá vodu a potravu a před nebezpečím může utéct. Živé potřebuje něco, co biologové s charakteristickým *understatement* nazývají „dráždivost“.

Bytí živého je tedy už na první pohled nesmírně křehké a překérné. Není tahle strategie čistě sebevražedná? Jaképak je to „trvání“? Jenže živé také objevilo něco, co zní jako z pohádky. Může se reprodukovat a rozmnožit. Konečnost každého jednotlivého života neznamená jen omezené trvání, ale určitý „časový tvar“ (*Zeitgestalt*): Živé se vylíhne, různě se proměňuje, dospívá, stárne a hyne. Nedá se nikdy zachytit jediným obrázkem, ale jen posloupností jednotlivých *imagines*, podob svého ontogenetického vývoje. Během života se také reprodukuje, ale kupodivu tak, že nevytvoří kopii dospělého rodiče, různě opotřebovaného a třeba i zmračeného, nýbrž nové a čerstvé mládě, které s tím vším začne nanovo. Díky divu reprodukce tak živé jaksí nestárne, je tu stále nové, nepotřebované a čerstvé – jako by (fyletický) nesmrtelné.

Prof. Jan Sokol, Ph.D., CSc., (*1936) studoval matematiku a obecnou antropologii na UK, na FHS UK se zabývá hlavně filozofií a antropologií institucí. Autor knih *Čas a rytmus* (Oikumene 1996), *Malá filosofie člověka a slovník filozofických pojmů* (Vyšehrad 1998), *Filozofická antropologie – Člověk jako osoba* (Portál 2002), *Antropologie a etika* (spolu se Z. Pincem, Triton 2003), *Nebát se a nekrást* (Portál 2003).

Síla reprodukce zřejmě víc než vyvažuje překerní citlivost a závislost živého, zejména proto, že i „reprodukce“ (jednorázová) je vlastně *understatement*. Na to přijde každý, komu se do šatníku dali moli nebo do spíže mravenci. Kdyby se totiž reprodukovali jen jednou, nic by se nestalo, jenže oni se množí dále a naplní svůj nový habitat, jak jen to jde. Kvasinky se v cukerném roztoku rozmnožují tak dlouho, až se samy alkoholem zahubí. Kde se tam ale vůbec vzaly? Když se staří domnívali, že se blechy líhnou samy od sebe, jen z mastnoty a špíny, nebyla to taková pošetilost. Opravdu to tak vypadá. „Sám od sebe“ vyrostle plevel v záhoně i plíseň na chlebu. Jednotlivý život je tedy sice křehký, ale druh a fyllum se o sebe dokážou postarat, osídlit každé jen trochu vhodné prostředí. To už není jen reprodukce.

Dokud se biologové zabývali hlavně plísněmi a mravenci, bylo jim jasné, že předmětem jejich vědecké pozornosti nemůže být jedinec, ale právě fyllum či taxon, jehož jsou jednotlivé exempláře pouhými výskyty nebo nosiči. Pak se ukázalo, že fyllum charakterizuje jeho genetická výbava, která se předává z generace na generaci a řídí nejen jeho vzhled, *imago*, ale i jeho časový tvar čili ontogenezi. To všechno bychom ještě dokázali spolknout, jenže pak došlo i na člověka. Když se ukázalo, že i on se vyvinul z jiných živých druhů, nabízela se přirozeně hypotéza, že i on je jen nosičem druhu, genomu, svých „sobeckých genů“.

Tak byl na světě přesný opak a protiklad novověké představy lidské osoby jako absolutna a cíle pro sebe. Není divu, že musel narazit. V postdarwinistické představě je člověk najednou pouhým prostředkem něčeho, co se reprodukuje a trvá jaksi přes naše hlavy a co v nás jen udržuje iluzi, že žijeme sami pro sebe. Největší drama lidské existence, smrt, se najednou jeví jako pouhý technický detail, jen o málo víc než dělení buňky. To je daleko zásadnější popření našich představ o sobě samých než všechny kolektivismy dohromady. Ty totiž lidskou individualitu pouze relativizují, kdežto tady se prostě popírá.¹

Postdarwinistická představa jedince jako pouhého nosiče a reproduktora genomu má jistě své slabiny. Tak spojení „sobecký gen“ zaráží svou sémantickou naivitou – nebo možná antropomorfizmem. Jak může být molekula sobecká? To jistě nejde dohromady. U člověka a vyšších živočichů je však také zřejmě reduktivní, protože zanedbává řadu významných skutečností. Uvedme aspoň ty hlavní.

První námitka, která je nasnadě, je naše vlastní vědomí – „můj život“, jak jsme o něm už mluvili. Nejen naše vlastní zkušenost, ale i naše vztahy jsou jistě jedinečné a nepřenosné – a kdo by se odvážil tvrdit, že nejsou „skutečné“? Jakožto sexuální bytost se člověk bez „vztahu“ dokonce nedokáže ani reprodukovat. Uznávám ovšem, že z přísně vědeckého hlediska je to námitka jaksi „zaujatá“; podívejme se tedy po dalších.

Na druhém místě bych asi uvedl velmi zvláštní podobu lidského „časového tvaru“, nepravidelnost lidské ontogeneze, jak je patrná třeba na růstovém diagramu. Jsou tu jednak období zastaveného růstu v dětství a mládí, jednak poměrně dlouhé období biologicky neproduktivního stáří. Starý člověk, žena v menopauze, už svým sobeckým genům není k ničemu – a přece žije; dokonce se zdá, že stále delší dobu.

Vysvětlení této „záhady“ lidé odedávna znali a nedávno ji objevili i vědci. Lidské mládí a stáří zřejmě patří k sobě a slouží k předávání všeho toho, co člověk k životu nutně potřebuje, musí se to však každý teprve naučit. Lidský život jistě není možný bez jazyka, kultury, základního „mravu“, které se nicméně nedědí, nýbrž bu-

dují u každého mladého člověka znovu. Případy „vlčích dětí“ dokonce naznačují, že bez jisté socializace člověk nedokáže navázat a uskutečnit ani ten nejprostší sexuální vztah. Předávání čili tradice jazyka a kultury je tedy pro pokračování lidského života stejně nezbytné jako biologická stránka jeho reprodukce.² A obojí „neproduktivní“ období jednotlivého života, jeho „časového tvaru“, slouží právě k tomuto předávání. To je jádro tzv. *grandmother hypothesis*.

Až dosud jsme ovšem nechali úplně stranou ještě jednu podstatnou stránku života, totiž fylogenetický vývoj. Ten se pochopitelně netýká jen biologické stránky člověka, ale právě tak – a ještě daleko nápadněji – vývoje kulturního, tj. společenského, hospodářského, technického a duchovního. V tomto vývoji, který se už děje hlavně v jazyce a prostřednictvím lidské komunikace, hrají rozhodující roli lidé, kteří se nemusí věnovat jen uhájení obživy a prosté reprodukci svého druhu. Přinejmenším zde tedy člověk skutečně žije nejen „o sobě“, ale také „pro sebe“ – i když asi v trochu jiném smyslu, než si to představoval Hegel. Toto „pro sebe“ se totiž ukazuje jako významné hlavně pro druhé, pro ty, kteří přijdou po něm.

Pokus postavit biologickou a kulturní „reprodukcí“ vedle sebe není snad jen samoučelná intelektuální hříčka. Přes všechny podstatné rozdíly je tu totiž také řada podobností a společných rysů, které mohou pomoci hledat lepší odpovědi na některé zatím velmi nejisté zodpovědané otázky. Jednou z takových překvapivých paralel je úžasná péče, kterou biologická i kulturní reprodukce věnuje spolehlivosti a přesnosti předávání. Viděli jsme, že samo trvání života závisí na jeho předávání, které je ovšem u vyšších forem života stále víc jaksi svěřeno do rukou jeho nositelů. U rostlin je to zcela mimořádná „investice“ do pohlavních orgánů, do květů a semen či plodů, které jsou zároveň počáteční výbavou začínajícího jedince. Sexuální pud, u živočichů silný, zasahuje také člověka, i když u něho se od reprodukce charakteristickým způsobem odděluje – sexuální vztahy drží pohromadě lidský pár a neslouží už jen a přímo plození nového života.

V kulturní oblasti je to péče, věnovaná spolehlivé a přesné reprodukci společenských uspořádání, sňatkových pravidel a rodiny, stejně jako spolehlivému předávání jazyka. Tradiční texty byly často veršované, aby se zabránilo jejich zkomolení, neustále se memořovaly, dokud si nevynalezly spolehlivou oporu písma. Vypracované rituály udržovaly jisté společenské útvary pohromadě a reprodukovaly jejich „společného ducha“. Nad jejich dodržováním bděly mocné instituce a přísné sankce. Společný mrav se předával i formou vyprávění a pohádek, nad jejichž starobylostí – tj. konzervativností – etnologové dodnes žasnou. A konečně i každý učitel, jenž dětem přísně opravuje a známkuje tvrdá a měkká „i“, se podílí na spolehlivé reprodukci jazyka, který si – jak jsme už zmínili – každá generace osvojuje znovu.

Tyto rozmanité „výztuhy“, které omezovaly rizika předávání života, se ovšem v posledních staletích dostávají také stále víc do lidských rukou. Možnosti života se rychle mění a mění se i jeho formy. Tradice čili výztuhy, které jej pomáhaly udržet a bránily ztrátám již dosaženého, se často staly překážkou a mnohé prostě zmizely.

1) Takové sebepochopení člověka připomíná archaické zemědělské kultury, které také chápaly každého jednotlivce jen jako přechodný článek, jehož hlavním úkolem je zachování rodu či kmene. Znamená tedy poměrně nečekaný myšlenkový návrat do dávných dob, z nichž nám jinak zbyl už jen obyčej předávaného rodového jména.

2) Je opět příznačné, že se postdarwinisté pokusili vyložit kulturní předávání pomocí „memů“. Ty jsou ovšem ještě méně polapitelné než stará dobrá duše a svědčí spíše o nutkavé potřebě obsah předávání nějak zvčinit, udělat z něj „věc“. Je „mem“ nevyvratitelná hypotéza, a tedy asi zbytečný pojem, anebo užitečná metafora?

Jenže s tím, jak člověk stále víc rozhoduje o podstatných věcech svého života, přebírá stále větší díl odpovědnosti i za život jako takový. Mnozí se dnes ptají, zda si to vůbec může dovolit a zda v tom nezašel už příliš daleko. Právě celkový pohled na život však možná naznačuje, že jako housenka nemůže trvale zůstat housenkou, nýbrž se musí buď zakuklit, anebo zajít, ani fylogenetický vývoj nemůže zůstat stát. Zda si to člověk mohl dovolit, to se ukáže až jednou. Je však skoro jisté, že si to musí uvědomit a začít podle toho jednat.

Modernizace života a společností v posledním století přinesla radikálně nové možnosti

jak zasahovat do procesu reprodukce, do předávání, počínání i ukončování života. Medicínské prodlužování života i jeho ukončování, ale zejména eugenika, předporodní diagnostika, antikoncepce i umělé oplodnění a ovšem genetické manipulace znamenají hluboké zásahy do života jako takového, který je stále víc v našich rukou. Přinášejí tak také nové etické problémy, které nebude možné řešit jen s představou individuálního života, popřípadě jeho práv. Respekt ke každé lidské osobě bude třeba rozšířit o ohledy vůči těm, kteří přijdou po nás. „Můj život“ je také součástí života vůbec, a v tomto smyslu tedy nepatří jen mně. 7

DISKUSE

Kdo byl Konrad Lorenz

(Ad Vesmír 82, 706, 2003/12)

ZDENĚK VESELOVSKÝ

V recenzi S. Komárka jsem si přečetl další – pokud mi paměť slouží, již sedmou nebo osmou – „zasvěcenou“ kritiku „charizmatického staříka“ Konrada Lorenze, tentokrát z pera amerického historika a lingvisty B. Saxe. Nemám nic proti tématu, ale rád bych se jednou dočkal, aby kritiku nositele Nobelovy ceny Konrada Lorenze napsal někdo, kdo zoologii a etologii alespoň trochu rozumí. Jedinou, podle mého názoru naprosto objektivní knihu o životě K. Lorenze, o jeho stínech, omylech i úspěších, napsal F. M. Wuketits (vyšla r. 1990 pod titulem *Konrad Lorenz* v německém nakladatelství Piper). Většina ostrých výpadů bohužel pochází od autorů, jejichž odborné znalosti se biologie příliš netýkají. Kupodivu nikdo neodsoudil *Vogelkunde* G. Niethammera, autora známé třísvazkové knihy *Handbuch der deutschen Vogelkunde*, který se v úvodu 3. dílu podepsal jako vysoký důstojník SS v Osvětimi. Ten se naopak dožil bez jakýchkoli problémů v Bonnu klidného staří. Právě tak nechali zasvěcení pisatelé o NSDAP bez povšimnutí známého ředitele berlínské zoologické zahrady L. Hecka, který měl blízké vztahy s H. Göringem a podobnými veličinami, pro něž zřídil loveckou oboru se vzácnými savci. Při této příležitosti bych opravil recenzenta, neboť O. Heinroth nikdy nebyl ředitelem zoologické zahrady v Berlíně, ale řídil v této zahradě Akvárium a terárium.

Sám jsem jistě již také (oprávněně) považován za staříka, mám však proti kritikům výhodu, neboť jsem důkladně poznal dva

totalitní systémy. V českém pohraničí mě jako školáka překvapily s nástupem NSDAP v Sudetech prudké změny v chování našich německých sousedů, které jsme dlouho považovali za slušné a pracovité lidi. Jejich fanatické chování v důsledku indoktrinace mas Lorenz ve svých knihách vtipně charakterizuje ukrajinským příslovím „Když vlají prapory, rozum je v troubě“. Mou zkušenost v tomto směru doplnilo několikaměsíční kopání zákopů – byl jsem tehdy patnáctiletým gymnazistou. Podobné planoucí nadšení většiny českého národa jsem jako vysokoškolák zevrubně pozoroval v roce 1948, kdy u nás došlo k převratu. Ačkoliv v obou případech šlo o nadšené souznění milionů lidí, netroufl bych si dnes napsat, že všichni byli opovrženými zločinci. Osobně si představuji, že taková indoktrinace mohla být příčinou Lorenzova vstupu do NSDAP. Dalším důvodem mohla být skutečnost, že K. Lorenz byl z nedostatku pracovních míst až do roku 1940 soukromým nehonoraným docentem, kterého živila manželka působící jako gynekoložka na vídeňské klinice. První upozornění na jeho minulost se objevilo již roku 1955, několik protestů se vyrojilo v roce 1973, když mu měla být udělena Nobelova cena. Skutečně křížovou palbu na Lorenzovu minulost nastartoval článek v časopise *Science*, který vyprovokovala přednáška vedoucího psychiatrického oddělení nemocnice v Bostonu L. Eisenberga. Obvinil v něm Lorenze z rasizmu a z toho, že používá nacistickou terminologii, zejména v publikaci o neblahém

Prof. RNDr. Zdeněk Veselovský, DrSc., (*1928) vystudoval Přírodovědeckou fakultu UK. Po třicet let řídil Zoologickou zahradu v Praze. Je profesorem zoologie na Biologické fakultě JU v Českých Budějovicích, externě přednáší etologii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Je autorem knih *Vždyt jsou to jen zvířata* (1974), *Ptáci a voda* (1987), *Chováme se jako zvířata?* (1992), *Člověk a zvíře* (2000) a dalších.

vývoji při domestikaci, před nímž K. Lorenz varoval i lidstvo. Obvinění z rasizmu plynulo z kritikova lingvistického pochybení – německý výraz Geschlecht (pohlaví) mylně považoval za rasu. Lorenz vycházel ve svých úvahách z naprosto neoddiskutovatelných skutečností, že zdomácnění zvířat hluboce zasáhlo nejen jejich morfologickou stavbu těla, ale i jejich chování. U domácích (nebo i kratší dobu zajatých) zvířat se až o 20 % zmenšuje obsah mozkovny, nekontrolovatelným způsobem se zvyšuje příjem potravy a ukládání tuku, vyvolávající nemoci krevního oběhu a vysoký tlak. Domestikovaná zvířata ztratila mnohé projevy, které mají pro zachování zdatnosti i volně žijících zvířat klíčový význam. V sexuálním životě se naprosto odbouraly námluvy, při nichž samice posuzuje zdatnost svého partnera, což nakonec vede k postupné degeneraci. Lorenz se marně snažil své úvahy humánním sociologům a psychologům vysvětlit. Proto ještě na sklonku života publikoval knihu *Odumírání lidskosti*, v níž uvedl mnoho dalších příkladů a dokladů pro svá tvrzení.

V letech 1939–1943, kdy Lorenz nastoupil vojenskou službu, publikoval řadu vynikajících vědeckých prací, například o tvorbě páru u krkavců, o toku plovavých kachen, svou nejcitovanější práci o evoluci kachen, srovnávací etologii, rozsáhlou práci o učení I. Kanta ve světle současné biologie. Na kongresu psychologů v roce 1987 známý D. T. Campbell prohlásil: „Toto dílo neustále zasluhuje náš nejhlubší obdiv.“ Jiní však Lorenzovi vytýkali například jeden článek uveřejněný v časopisu *Der Biologie*, který vydával nacionálněsocialistický svaz učitelů. V něm se Lorenz zasazoval o to, aby do školní výuky bylo zavedeno učení o evoluci a darwinizmu. Do téhož časopisu napsal také roku 1941 druhý článek k sedmdesátinám svého učitele O. Heinrotha. Není sporu o tom, že byl členem NSDAP, na druhé straně jeho publikační činnost v inkriminované době nesvědčí o tom, že by chtěl dělat politickou kariéru a stát se šířitelem nacistických myšlenek či propagátorem holokaustu.

Potom ztratil celých 7 let ve vojenské službě a z toho čtyři roky v zajateckém táboře v Arménii nedaleko Jerevanu. Naučil se dobře rusky a na papíru získaném z cementových pytlů napsal učebnici etologie, kterou si začátkem roku 1948 přinesl v batohu domů. Vyšla teprve po jeho smrti pod názvem *Die Naturwissenschaft vom Menschen* v nakladatelství Piper. Ze zajetí se vrátil s krotkým špačkem a skřivanem ušatým ve vlastnoručně upletených klíčkách. Po návratu nastala pro něho těžká doba. Byl těsně před rozhodnutím opustit Německo a využít nabídku univerzity v Bristolu, aby se tam stal profesorem. Roku 1950 však byl jmenován ředitelem německého Ústavu pro fyziologii chování Institutu Maxe Plancka, který později přešel do bavorského Seewiesenu. Tam jsem se s K. Lorenzem (na jeho pozvání) poprvé setkal a ocitl se v krajině svých snů – mezi stovkami volně létajících vrubozobých ptáků a obřimi akvárii. Znal jsem K. Lorenze celých třicet let, žil jsem mnohokrát jako host a později i přítel v jeho rodině a pravidelně se účastnil vynikajících seminářů s předními odborníky v etologii. Při jedné z večerních debat mi otevřeně řekl: „Přiznám se, že jsem skutečně věřil nacistické straně, protože jsem doufal, že přinese něco nového a významného pro lidi. Můžete mne považovat za důvěřivého, naivního, hloupého, říkejte si tomu, jak chcete, takový jsem byl a dnes se za to omlouvám.“

Nemělo by smysl vypočítávat jeho vědecké a knižní publikace, z nichž mnohé po dlouhé době vyšly i u nás. Rád bych připomenul, že se jeho kniha *Osm smrtelných hříchů civilizovaného člověka* brzy po vydání v roce 1971 roz-

šířovala u nás jako jediná biologická kniha v samizdatu. Za svou vědeckou práci se stal honorárním profesorem řady renomovaných univerzit – v Basileji, Birminghamu, Denveru, Chicagu, Durhamu. Oxfordská a Yaleova univerzita ho vyznamenaly čestným doktorátem. Byl jsem pozván jako řečník na jeho osmdesátiny, které prožil v plné pohodě. O to otřesnější bylo, když jsem ho naposledy před smrtí viděl jako zdeptaného starce na vozíčku. Vzpomněl jsem si maně na krásný a moudrý článek K. Čapka *Historie betlémská* z Lidových novin roku 1926. Vyznává se v něm z chlapecké naivity, neboť nedovedl pochopit, proč Ježíškovi ani králové, ani pastýři v Betlémě nepomohli... „Dnes si předně myslím, že se ani králové, ani ti dobří pastýři asi nepředali, když nesli své dary novorozeněti, a za druhé bych řekl, že se jistě několik pastýřů z Betléma přišlo podívat na ukřižování, neboť lid miluje zábavu. Ti betlémské pastýři žijí podnes, ochotni vítat každého, kdo přichází, a kamenovat každého, kdo něco vykonal... Jejich místo je tam, kde je nějaká podívaná, stejně v betlémském chlévě jako na Golgotě. Mají dobrou vůli poslouchat, ale poslouchají kohokoliv. Ano, pokoj jim, nic se jim nestane, neboť nic neriskují, ani svou čest. Dnes ti pasáčekové zůstali i se svou vrtkavostí a krátkou pamětí, jsou lépe organizováni než tehdy a místo anděla jim hlásají noviny, mají-li volat Aleluja nebo Ukřižuj.“

Považoval jsem za svou mravní povinnost otevřeně říct, že se Lorenz omluvil a distancoval od svých dřívějších sympatií ze čtyřicátých let a přes své chyby a omyly patří k nejméně výrazným a bohužel i k posledním velkým přírodovědcům. Jeho vynikající dílo postavilo základ ke studiu fyziologie chování živočichů, byl člověkem plným idejí, ale i hlubokých filozofických pohledů zejména z hlediska teorie poznání. O tom svědčí i jeho dílo, které roku 1985 sepsal se svým přítelem z mládí K. Popperem: *Budoucnost je otevřená*. Myslím, že mu dodnes vdčíme za hluboce pojaté lekce o poznání lidského i živočišného chování. Na tom nic nemění ani skutečnost, že se dnes výrazně změnil pohled na samý pojem instinktu, ani ta okolnost, že dnešní etologie přenesla svou pozornost z obecného principu zachování druhu na konkurenci individualit. ∞

Pozn. Stanislava Komárka: Každý z nás biologů by si mohl jen přát, aby se sto let po jeho narození ještě vedly bouřlivé diskuse o jeho životě a díle – a Konradu Lorenzovi se to povedlo (kdo z neornitologů si dnes vzpomene na výše zmiňovaného Niethammera?). Lorenzovy myšlenky, zprostředkované v našem prostředí právě zásluhou profesora Veselovského, mne ostatně kdysi pohly ke studiu biologie. Každá velká a výrazná osobnost má tendenci vyvolávat na jedné straně zuřivou nenávisť, na druhé neméně oddané vyznavačství – stejně se vedlo i Freudovi, Jungovi a dalším. Dobře to také bylo vidět na konferenci k Lorenzovým nedožitým stým narozeninám, jíž jsem měl možnost se zúčastnit. Lidská duše je komplikovaná a ke studiu fenoménu nacizmu (i komunizmu) už začíná být pro určitý historický odstup zralá, ba přezrálá doba. Velmi bych se přimlouval za komentované české vydání Lorenzovy nekontroverznější, ale i mimořádně zajímavé práce o lidské autodomešticaci z r. 1943. Jakkoli bych se zajisté chtěl stát, až mi vous zcela zešediví, také charizmatickým staříkem, vím, že cesta k tomu nevede přes historickobiologické komentování minulých spisů. Naplněním nejlepší části Lorenzova odkazu by bylo něco zásadně nového, a přece dobře pochopitelného smyslet a umět to strhujícím způsobem prezentovat. Rád bych profesoru Veselovskému za jeho příspěvek a osobní svědectví poděkoval. ∞